O‘ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNI TA’MINLASHDA TA’LIM TIZIMINING ROLI VA RIVOJLANISH MUAMMOLARI

Dadaboyeva Dildora
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda gender tenglikni ta’minlash jarayonida ta’lim tizimining roli va unga xos muammolar tahlil qilinadi. Gender tenglikning ta’limdagi ahamiyati, xorijiy tajribalar bilan solishtirish, psixologik-pedagogik asoslari ko‘rib chiqiladi. Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va oliy ta’limda gender tenglik tamoyillarining joriy etilishi, qizlarning maktabni erta tark etishi, STEM yo‘nalishlaridagi gender segregatsiya, an’anaviy stereotiplar, qishloq-shahar tafovuti kabi dolzarb muammolar ochib beriladi. Samarali yechimlar sifatida ta’lim dasturlariga gender yondashuvini integratsiya qilish, o‘qituvchilarni maxsus tayyorlash, raqamli texnologiyalardan foydalanish va huquqiy bazani mustahkamlash tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: Gender tenglik, ta’lim tizimi, gender stereotiplari, STEM ta’limi, qizlar ta’limi, ta’lim islohotlari, muammolar.

Zamonaviy ta’lim jarayonida gender tenglik tamoyillarini ta’minlash jamiyatning barqaror rivojlanishi, inson kapitalini oshirish va ijtimoiy adolatni mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, O‘zbekistonda Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida gender tenglikka erishish strategiyasi (2030 yilgacha) qabul qilingani ta’lim islohotlarining muhim qismi hisoblanadi. Biroq bu jarayon bir qator tizimli muammolar bilan bog‘liq bo‘lib, ular ta’lim sifatini oshirish va qizlar hamda o‘g‘il bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga to‘sqinlik qilmoqda. Gender tenglik nafaqat huquqiy tenglik, balki ta’lim mazmunida stereotiplarni bartaraf etish, kasbiy yo‘nalishda tenglikni ta’minlash va ijtimoiy moslashuvni ham qamrab oladi, ammo amaliyotda ko‘plab qiyinchiliklar mavjud.

O‘zbekistonda gender tenglik ta’lim tizimida asosan umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va oliy ta’lim bosqichlarida amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, qishloq hududlarida qizlarning maktabni erta tark etishi holatlari kuzatiladi, bu an’anaviy qarashlar va iqtisodiy omillar bilan izohlanadi. Mazkur maqolada gender tenglikning rivojlanish muammolari — huquqiy bazaning to‘liq qo‘llanilmasligi, o‘qituvchilar malakasining yetarli emasligi, darsliklardagi gender stereotiplari, STEM yo‘nalishlaridagi qizlar ulushining kamligi hamda xorijiy tajribalarni moslashtirishdagi qiyinchiliklar tahlil qilinadi.

Gender tenglik faoliyatining rivojlanishida o‘qituvchi va ta’lim muassasalarining roli hal qiluvchi omil sifatida alohida ta’kidlanadi. Ular o‘quvchilarning qiziqishlari, muammolari va imkoniyatlarini chuqur tahlil qilishi, gender neytral individual traektoriyani shakllantirishi kerak. Biroq ko‘plab ta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning yuklamasi yuqori, gender pedagogikasi bo‘yicha maxsus tayyorgarligi yetarli emas va faoliyatni baholash tizimi to‘liq shakllanmagan. Natijada, gender tenglik talabalar uchun chinakam imkoniyat bo‘lish o‘rniga, qo‘shimcha vazifa sifatida qaralmoqda.

Gender tenglik tushunchasi va uning ta’limdagi ahamiyati Gender tenglik — erkaklar va ayollar (o‘g‘il va qiz bolalar) uchun teng huquq, imkoniyat, mas’uliyat va natijalarni bildiradi. Bu biologik jinsdan farqli o‘laroq, ijtimoiy konstruksiya bo‘lib, ta’lim orqali shakllanadi. Xorijiy mamlakatlarda (Buyuk Britaniya, Finlyandiya, Shvetsiya) gender tenglik ta’limda uzoq tarixga ega bo‘lib, darsliklar va dasturlarda stereotiplarni bartaraf etish, STEMda qizlarni qo‘llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi. O‘zbekistonda esa bu tizim Yangi O‘zbekiston islohotlari doirasida joriy etilmoqda. Prezident farmonlari va “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi qonun asosida gender tenglik ta’lim sifatini oshirish, qizlarning oliy ta’limga qamrovini kengaytirish va raqobatbardosh mutaxassis tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Hozirda oliy ta’limda ayollar ulushi 54% ga yetgan bo‘lsa-da, STEM yo‘nalishlarida va rahbarlik lavozimlarida gender tafovuti saqlanib qolmoqda.

O‘zbekistonda gender tenglikni ta’minlashdagi muammolar

1. **Huquqiy va tashkiliy muammolar:** Gender tenglik bo‘yicha qonunlar va strategiyalar mavjud bo‘lsa-da, ularning amaliy qo‘llanilishi yetarli emas. Ko‘p hollarda gender yondashuvi ta’lim dasturlarida yetarli darajada integratsiya qilinmagan, maxsus monitoring va rag‘batlantirish tizimi zaif.

2. **Malaka va tayyorgarlik yetishmovchiligi:** O‘qituvchilar asosan an’anaviy usullarga asoslanadi, gender pedagogikasi, stereotiplarni bartaraf etish va individual yondashuv ko‘nikmalari past. Darsliklarda (ayniqsa, eski nashrlarda) gender stereotiplari (qizlar — oila, o‘g‘illar — texnika) saqlanib qolgan.

3. **Moddiy-texnik va resurs muammolari:** Ayniqsa, qishloq hududlarida gender sezgir infratuzilma, raqamli vositalar va o‘quv materiallari yetishmaydi. Qizlarning maktabni erta tark etishi (iqtisodiy va madaniy sabablar tufayli) individual yondashuvni qiyinlashtiradi.

4. **Gender segregatsiyasi va stereotiplarning keng tarqalishi:** STEM yo‘nalishlarida (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) qizlar ulushi past, ta’limda “erkaklik” va “ayollik” kasblari bo‘yicha ajratish mavjud. Bu ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi.

5. **Shahar-qishloq tafovuti va monitoring zaifligi:** Shaharlarda gender tenglik yaxshiroq rivojlangan, qishloqlarda esa an’anaviy qarashlar kuchliroq va malakali mutaxassislar yetishmaydi. Faoliyatni baholash va monitoring tizimi to‘liq ishlamaydi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi pedagogik va tashkiliy usullar tavsiya etiladi: • Ta’lim dasturlariga gender tenglik tamoyillarini integratsiya qilish (darsliklarni qayta ko‘rib chiqish, gender neytral materiallar yaratish). • O‘qituvchilarni maxsus tayyorlash dasturlarini joriy etish (gender pedagogikasi, psixologiya bo‘yicha kurslar). • Raqamli platformalar (onlayn ta’lim) va masofaviy yordam tizimlarini rivojlantirish, qizlarni STEMga jalb qilish loyihalari. • Huquqiy bazani takomillashtirish, gender tenglik bo‘yicha alohida rag‘batlantirish mexanizmlarini yaratish. • Xorijiy tajribalarni (Finlyandiya, Shvetsiya modellari) moslashtirib, pilot loyihalarni kengaytirish. • O‘quvchilar, ota-onalar va jamiyat bilan muntazam so‘rovlar o‘tkazib, muammolarni erta aniqlash.

Xulosa O‘zbekistonda gender tenglikni ta’minlash ta’lim islohotlarining muhim yo‘nalishi bo‘lib, qizlar va o‘g‘il bolalarning shaxsiy va akademik rivojlanishiga xizmat qiladi. Biroq huquqiy, malakaviy, resurs va madaniy muammolar tizimning samaradorligini pasaytirmoqda. Ushbu muammolarni kompleks hal qilish orqali ta’lim chinakam inklyuziv va innovatsion vositaga aylanishi va Yangi O‘zbekiston ta’lim tizimining sifatini oshirishi mumkin. Natijada, gender tengligiga asoslangan mustaqil fikrlovchi, raqobatbardosh yoshlarni tarbiyalashga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonuni.
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. -- Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
4. Nazarqulova G. Pedagogik mahorat. Darslik. -- 2024.
5. O‘zbekistonda gender tengligi tahlili (Jahon banki hisoboti, 2024).
6. “2030 yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi”.
7. Ta’lim tizimida gender tenglikni ta’minlash (ilmiy maqolalar va hisobotlar, 2024-2026).